

گزارش نویسی در تاریخ شفاهی با تکیه بر تاریخ‌نگاری آن

فائزه توکلی

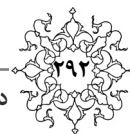
چکیده:

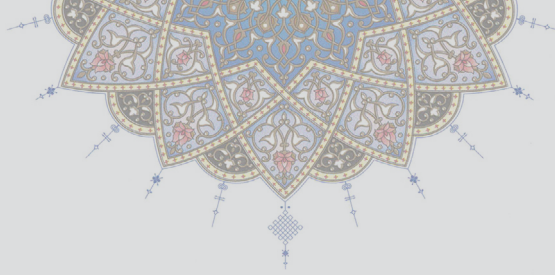
ماده خام تحقیقات تاریخ شفاهی مصاحبه‌هایی است که پیاده‌سازی شده است و متنی گفتاری، برگرفته از سؤالات تحقیق تولید می‌شود. داده‌ها و یافته‌ها زمانی به نگارش درمی‌آید که کار مصاحبه‌ها و تحقیق به اتمام رسیده باشد. در این مرحله، تدوین متن گفتاری به نوشتاری و ثبت احوالات شرکت‌کننده در مصاحبه، مرتب و سازمان‌دهی کردن متن، همراه با مقوله‌بندی و در شکل بسیار دقیق‌تر، کدبندی روایت‌ها، بسیار اهمیت دارد. بخش داده‌ها و یافته‌ها را باید با استفاده از یک یا چند رویه تحلیل، مورد بررسی قرار داد. با این حال، استنباطها و تحلیل‌های نهائی در بخش نتیجه‌گیری و نظریه‌پردازی عنوان می‌شوند. شیوه تدوین و نگارش گزارش تاریخ شفاهی، توانمندی‌ها و خلاقیت‌های محقق در فرایند کار، بسیار اهمیت دارد. برخی روش‌شناسان، چنان اهمیتی برای نگارش در تاریخ شفاهی قائل هستند که آن را از معیارهای مهم اعتباریابی تحقیق نیز تلقی می‌کنند. در این مقاله تلاش بر آن است تا الگوریتم (مرحله به مرحله) تدوین متن‌های تولیدشده در مصاحبه‌ها که روایت‌های تاریخ شفاهی است، با ساختار ارائه شود. هم‌چنین به‌صورت انضمامی، به موضوع تاریخ‌نگاری تاریخ شفاهی با تکیه بر تحلیل مکالمه و تحلیل روایت‌ها پرداخته شود تا به سؤالات پژوهشگران این حوزه با استفاده از روش تحقیق کیفی و انطباق آن بر تاریخ‌نگاری تاریخ شفاهی پاسخ داده شود.

کلیدواژه‌ها:

گزارش نویسی، تاریخ شفاهی، تاریخ‌نگاری، تحلیل روایت.

دوفصلنامه تاریخ شفاهی، سال چهارم، شماره اول، شماره پیاپی ۷، بهار و تابستان ۱۳۹۷، ص ۲۹۲-۳۰۴

گزارش‌نویسی در تاریخ‌شفاهی با تکیه بر تاریخ‌نگاری آن

فائزه توکلی^۱

مقدمه:

مرحله نگارش گزارش تاریخ‌شفاهی از دو جهت بسیار اهمیت دارد، نخست آنکه مراحل و مشخصه‌های ویژه‌ای در جریان تدوین گزارش باید دنبال شود و دوم، چنانچه محقق به هنر نگارش آشنا یا مجهز نباشد، نمی‌تواند نظر خواننده‌ها را نسبت به کار خود جلب کرده و حتی نشان دهد که کار تحقیق را انجام داده است. شیوه‌های نگارش گزارش‌های تاریخ‌شفاهی در ایران، اغلب به‌شکل خاطره‌نویسی است. این شیوه با ماهیت روش تحقیق در تاریخ‌شفاهی که از نوع کیفی است، بسیار ساده است. در تاریخ‌شفاهی روش تدوین بنا به فراخور موضوع‌ها، اهداف، مشخصه‌ها و دیگر عناصر، به روش‌های مصاحبه بستگی دارد. با این حال، اکثر محققان عرصه تاریخ‌شفاهی در کشور تلقی یکسانی از روش‌های نگارش گزارش‌های تاریخ‌شفاهی دارند. در بسیاری موارد، محققان به‌دلیل آشنایی با شیوه‌های گزارش‌نویسی نمی‌توانند وجود خود را در میدان مطالعه یا درگیری عملی با موضوع را برای خواننده‌ها به اثبات برسانند (توکلی، زیر چاپ). در اینجا به بخشی از نیازها و ضرورت‌ها پاسخ داده شده است و دست‌کم مسیر عمومی آن روشن می‌شود. در ادامه، مراحل خاص گزارش‌نویسی تاریخ‌شفاهی معرفی می‌شود.

۱. کارشناس‌ارشد تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی؛ faezhtavakoli@yahoo.com

عنوان تحقیق

عنوان تحقیق بایستی چند وجه داشته باشد:

کوتاه و مختصر باشد، هدف مطالعه در آن آمده باشد، موضوع مطالعه به خوانندگان اطلاع داده شود و چارچوب زمانی در عنوان ترسیم گردد.

طرح مسئله

در همه روش‌های تحقیق، طرح و بیان مسئله باید رنگ‌وبوی معنایی، کیفی و فرایندی داشته باشد. در طرح مسئله، سؤال‌های تحقیق مطرح می‌شود و سهولت و دسترسی به تحقیق موضوع؛ مورد‌ارزیابی قرار می‌گیرد. رساله‌ها و موضوع‌هایی که در رابطه با تحقیق است، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

اهداف تحقیق

در روش تحقیق تاریخ شفاهی، استخراج معنا و تفسیر شواهد تاریخی از آگاهی نسبت به گذشته و زیستن در زمان حال، تأثیر می‌پذیرد. در این روش اهداف خاصی که محقق دنبال می‌کند، باید مشخص شود. برای مثال، در تحقیق طرح تاریخ شفاهی زنان سیاسی و زندانی در دوره پهلوی اول، هدف شناسایی زنان مبارز در آن دوره است.

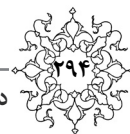
ادبیات تحقیق

استفاده از ادبیات تحقیق یا ادبیات پژوهشی در تحقیق تاریخ شفاهی ضرورت دارد تا کارهای تحقیقی مشابه انجام نگیرد و اهداف زیر میسر شود:

- ایجاد و تقویت حساسیت نظری در محقق؛
  - درک عمیق‌تر مسئله تحقیق؛
  - آشنایی با ابعاد مختلف مسئله و کارهای انجام‌شده درباره آن؛
  - مشخص شدن سهم و مشارکت تحقیق در بسط حوزه مورد مطالعه در مقایسه با دیگر مطالعه‌ها؛
  - روشن شدن زمینه‌های عمومی مطالعه و اشراف محقق بر کار پژوهشی.
- بعد از معرفی مطالعه‌های انجام‌شده اعم از داخلی و خارجی، محقق می‌تواند آن‌ها را براساس معیارهایی مانند سال انجام یا انتشار تحقیق و میزان ارتباط با موضوع مطالعه دسته‌بندی کرده و معرفی نماید. در نهایت، وی باید به نقد و ارزیابی نقاط قوت و ضعف آن‌ها پرداخته و اهمیت انجام تحقیق خود را توجیه کند.

بخش نظری - مفهومی

یکی از دل‌مشغولی‌های عمده محققان تاریخ شفاهی پاسخ به این سؤال است که جایگاه نظریه یا چارچوب نظری در این تحقیق چیست؟ تاریخ شفاهی از جنس تحقیق کیفی است. در این نوع تحقیق، پاسخ‌های متنوع و گاه متضادی از سوی محققان داخلی ارائه شده که خود به چالش مضاعفی برای کارهای کیفی تبدیل شده است. در تحقیق کیفی، آنچه مطرح است، نظریه است

نه فرضیه. برخی بر این باورند که نظریه در تحقیق کیفی مسیر را روشن ساخته و چونان عینک نظری عمل می‌کند.

هدف تحقیق در تاریخ شفاهی جدا از جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل مکالمه‌ها است؛ لذا در این روش نظریه‌سازی هم می‌توان انجام داد.

میدان یا بستر مطالعه

منظور از میدان مطالعه صرفاً قلمرو یا منطقه جغرافیایی و مانند آن نیست، میدان مطالعه به قلمرو یا فضایی گفته می‌شود که عملیات تحقیق در آن صورت می‌پذیرد و سؤال‌ها، داده‌ها و ایده‌ها همگی در آنجا قرار دارند. میدان مطالعه به تناسب موضوع مطالعه می‌تواند یک سازمان، مدرسه، رویداد، متن یا فضای تجربه باشد. برای مثال، مردم‌نگار به مطالعه یک سازمان می‌پردازد. در مقابل، در تحقیق تاریخ شفاهی ممکن است به متن یا رویداد خاصی توجه شود. در هر صورت، محقق باید میدان مطالعه خود را به‌طور مناسب تشریح کرده و خواننده‌ها را با فضای پژوهش خود آشنا کند.

- میدان مطالعه شما چیست و کجاست؟
- آیا به آن میدان به‌خوبی دسترسی دارید؟
- اجزاء و عناصر مهم آن میدان چه مواردی هستند؟
- چگونه می‌خواهید آن‌ها را مورد مطالعه قرار دهید؟

روش‌شناسی تحقیق

در این بخش از گزارش تحقیق باید موارد زیر توسط محقق با تفصیل مناسب روشن شود:

- آیا روش انتخاب‌شده با ماهیت موضوع مطالعه تناسب دارد؟
- چرا تناسب دارد؟
- توجیه روش‌شناختی شما چیست؟

شیوه نمونه‌گیری

نمونه‌گیری هدفمند یا معیارمحور، شکل کلی و غالب نمونه‌گیری در تحقیقات تاریخ شفاهی است. طرح مسئله، اهداف و منطق حاکم بر تحقیق، می‌تواند نوع خاصی از نمونه‌گیری هدفمند را تعیین نماید. در انتخاب شیوه نمونه‌گیری موارد زیر در نظر گرفته می‌شود:

- نوع نمونه‌گیری هدفمند در مطالعه شما چیست؟
- آیا نوع نمونه‌گیری با روش و طرح عمومی تحقیق همخوانی دارد؟
- توضیح دهید که چرا از این نوع نمونه‌گیری استفاده می‌کنید؟ دلایل توجیهی خود را به‌روشنی

بیان دارید.

- واحد مطالعه/ تحلیل در تحقیق شما چیست؟
- نمونه‌ها را چگونه شناسایی کرده و به آن‌ها دسترسی پیدا می‌کنید؟

فنون داده‌یابی

در اکثر گزارش‌های تاریخ‌شفاهی، فهرستی از روش‌های گردآوری داده‌ها ارائه می‌شود، درحالی‌که ممکن است از بیشتر آن‌ها در جریان تحقیق استفاده نشده باشد. روش‌های متفاوتی برای گردآوری داده‌ها استفاده می‌شود. یکی از نکته‌های مهم در این بخش از گزارش آن است که محقق باید شیوه‌های گردآوری داده‌ها را به‌طور عملی و تجربی نشان دهد، یعنی برای خواننده‌ها روشن سازد که چگونه شخصاً از این شیوه‌ها در میدان مطالعه و عرصه عمل استفاده می‌شود.

رویه‌های داده‌کاوی

داده‌های تاریخ‌شفاهی معمولاً چندین شکل (متنی، مشاهده‌ای، روایتی، نشان‌های مکالمه‌ای و نظایر آن) را شامل می‌شوند. برای مثال، زمانی که به مصاحبه با فردی می‌پردازید، با بررسی اجمالی محتوای مصاحبه به این نتیجه می‌رسید که متن مصاحبه دارای ابعاد روایتی، مکالمه‌ای، نشان‌ها و غیره است؛ یعنی گاه ممکن است مصاحبه، داده‌های متنوعی را در خود جای دهد. در این صورت، می‌توان هر نوع خاصی از داده‌ها را با رویه تحلیلی مناسب، تفسیر و تحلیل کرد. این نکته را زاویه‌بندی تحلیلی می‌خوانند. توجه به موارد زیر مهم است:

- رویه یا رویه‌های تحلیلی انتخابی شما چیست؟
- آیا با نوع داده‌های تحقیق تاریخ‌شفاهی مورد استفاده سازگاری دارد؟
- چرا این رویه‌ها را انتخاب کرده‌اید؟
- آیا داده‌های شما به قدری متنوع خواهند بود که بیش از یک رویه تحلیل داده را به کار بگیرید؟
- مراحل انجام رویه یا رویه‌های تحلیلی خود را به‌طور خلاصه برای خواننده‌ها بیان کنید؛
- چنانچه تحقیق را به اتمام رسانیده‌اید، مراحل و گام‌های عملی تحلیل خود را از دسته‌بندی داده‌ها تا استخراج نظریه، الگو یا نوع‌شناسی، با دقت منعکس سازید؛
- از جهش در طی کردن مراحل تحلیل پرهیز کنید؛ چون هیچ‌یک از مراحل یا گام‌ها را چه در جریان عملی تحلیل داده‌ها و چه در بخش خاص گزارش، مبهم رها نکنید.

سؤال‌های پژوهش

سؤال‌های اصلی تحقیق را فهرست‌وار بیان دارید. توصیه می‌شود که تعداد سؤال‌های عمده بین

سه تا هفت سؤال کلی باشد، زیرا سؤال‌های بیشتر محقق را سر درگم می‌کند. همچنین با توجه به ماهیت خاص روش تحقیق تاریخ شفاهی، بسیاری از سؤال‌های اولیه تحقیق در میدان یا بستر مطالعه، مورد بازنگری و پالایش قرار گرفته و ممکن است برخی از آن‌ها حذف یا اضافه شوند.

اعتبارسنجی

در تحقیق تاریخ شفاهی، اعتبارسنجی هم در جریان مصاحبه و مطالعه و هم بعد از آن صورت می‌پذیرد؛ به این معنا که محقق باید همواره در فرایند کار به بازاندیشی در روش‌ها و رویه‌های خاص تحقیق بپردازد و آن‌ها را با مشارکت‌کننده‌های مورد مطالعه در میان بگذارد. در اینجا، منظور از اعتبارسنجی، ارزیابی اعتبار یا قابلیت اعتماد در پایان کار پژوهشی است. پاسخ به سؤالات زیر می‌تواند کارگشا باشد.

- معیار یا معیارهای ارزیابی کیفیت در تحقیق شما چیست؟
- آیا با طرح تحقیق مورد استفاده همسازی دارند؟
- دلایل توجیهی خود را در این خصوص بیان کنید.
- این معیارها را در عمل و در گزارش تدوین شده، چگونه منعکس می‌سازید؟
- خواننده‌ها را چه طور مجاب می‌کنید که از این معیارها استفاده کرده‌اید؟

نگارش داده‌ها و یافته‌ها

این بخش زمانی به نگارش درمی‌آید که کار مصاحبه‌ها و تحقیق به‌اتمام رسیده باشد. در این صورت محقق می‌تواند داده‌ها و یافته‌ها را مرتب و سازمان‌دهی کرده و براساس سؤال‌های عمده تحقیق منعکس سازد. بخش داده‌ها و یافته‌ها را باید با استفاده از یک یا چند رویه تحلیل، مورد بررسی قرار داد. با این حال، استنباط‌ها و تحلیل‌های نهائی در بخش نتیجه‌گیری و نظریه‌پردازی عنوان می‌شوند. توصیه می‌شود که داده‌ها و یافته‌ها در چندین بخش تقسیم شده و هر کدام با عنوانی روایت‌گونه، ادبی و بلاغی به تفکیک سؤال‌های مطالعه آورده شوند. برای مثال، چنانچه یکی از سؤال‌های عمده این باشد که «زندگی زندانیان سیاسی در دوره پس از انقلاب و سلامت روانی و جسمانی افراد مورد مطالعه چگونه است»؛ بهتر است عنوان داده‌ها و یافته‌های این بخش به صورت «ارتباط زندگی زندانیان سیاسی دوره انقلاب با سلامت روانی- جسمانی» آورده شود. نام‌گذاری بخش‌های مختلف داده‌ها و یافته‌ها به صورت جمله‌های سؤالی از زیبایی و روایتی بودن گزارش می‌کاهد. در تنظیم این بعد از گزارش موارد زیر را در ذهن داشته باشید:

- داده‌ها و یافته‌ها را براساس سؤال‌ها یا اهداف تحقیق دسته‌بندی کنید.
- از عنوان‌های زیبا، ادبی و روایتی برای نام‌گذاری بخش‌ها و زیربخش‌های احتمالی استفاده نمایید.

- داده‌ها و یافته‌ها را ابتدا تحلیل کنید، اما تفسیر و استنباط نهائی را به قسمت نتیجه‌گیری و نظریه‌پردازی واگذار نمایید.
- از همه انواع داده‌ها تا حد ممکن استفاده کنید؛ برای مثال، هر یک از سؤال‌ها و اهداف را با ارجاع به نقل‌قول‌ها، تصویرها، اسناد و مدارک و نظایر آن توضیح دهید.

نتیجه‌گیری و نظریه‌پردازی

در این قسمت از گزارش تاریخ‌شفاهی، ضمن آوردن خلاصه‌ای از ساختار کلی تحقیق و یافته‌ها، استدلال‌های اولیه بسط داده شده و نظریه‌های داده‌محور ترسیم می‌شوند. سپس محقق استنباط‌ها و تحلیل‌های نهائی خود را با دیگر مطالعه‌ها مقایسه می‌کند.

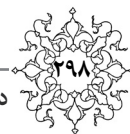
سهام تاریخ‌شفاهی در توسعه معرفت

هر مطالعه‌ای باید به ساختمان دانش، توضیح بیشتر جهان و حل پیچیدگی‌های زندگی اجتماعی کمک کند. چنین خصلتی در تحقیق تاریخ‌شفاهی که مدعی ترسیم زندگی انسان‌هایی است که در وقایع تاریخی شرکت داشته‌اند و بیان روایت‌های تاریخ‌معاصر از زبان توده‌های مردم است، باید بتواند جایگاه تاریخ‌شفاهی را در بسط نظری یا مشارکت عملی در معرفت موجود، روشن نماید. لازم است به موارد زیر توجه شود:

- تحقیق کنونی چه تأثیری در توسعه دانش در حوزه پژوهشی خود داشته است؟
  - اگر این تحقیق انجام نمی‌شد، چه ابهام‌هایی حل نشده می‌ماند؟
  - با انجام این تحقیق چه ابعادی از زندگی تاریخی و اجتماعی روشن شده است؟
- چنانچه محقق نتواند به این سؤال‌ها یا سؤال‌های مشابه پاسخ دهد، تحقیق وی هیچ نقشی در توضیح و بسط دانش نداشته است، از این‌رو، جز تکرار دانش پیشین کاری از پیش نبرده است.

پیشنهادهایی برای مطالعه بیشتر

هر تحقیقی در مراحل نظری و عملی در تاریخ‌شفاهی را باید به نوعی آزمون و تجربه شخصی نیز تلقی کرد، در این بخش از گزارش، محقق باید ضمن بیان مسائل و محدودیت‌ها، پیشنهادهایی سازنده‌ای نیز برای مطالعه‌های بیشتر در حوزه پژوهشی موردنظر ارائه دهد. هم‌چنین تجربه‌ها و توصیه‌هایی را درباره عملیات کار، داده‌ها و منابع، مشخصه‌های خاص تحقیق و نظایر آن، در اختیار خواننده‌ها یا محققان بعدی قرار دهد.

ضمائم و پیوست‌ها

محقق تاریخ‌شفاهی همواره دارای اطلاعات اضافی و گاه موادی است که ممکن است خواننده‌ها در مورد آن پرس‌وجو کرده یا مورد استفاده دیگر محققان قرار گیرد. تصویرها، کروکی‌ها، اسناد، مجوزها و توضیح‌های مکملی از این نوع هستند.

منابع و مأخذ

شیوه‌های متعددی برای چگونگی ارجاع‌دهی و منبع‌نویسی در کارهای پژوهشی معرفی شده‌اند. نگاهی گذرا به مجله‌های علمی یا کتاب‌ها، این مسئله را به خوبی نمایان می‌سازد. با این حال، اکثر محققان یا دانشجویان، این بخش از تحقیق را با بی‌میلی یا کم‌دقتی به‌نگارش در می‌آورند؛ حال آنکه بخش منابع نه تنها هویت علمی تحقیق را نمایان می‌سازد، بلکه به گزارش ارائه‌شده شکل و شمایل زیبایی نیز می‌بخشد و بیانگر وسواس محقق حتی در آخرین گام‌های تحقیق است. از این‌رو، توصیه می‌شود این بخش با دقت، ظرافت و حوصله بسیار فراوانی نوشته شود. مطالب و مراحل فوق را می‌توان در یک گزارش تاریخ‌شفاهی چنین دسته‌بندی و تدوین کرد:

جدول ۱: مراحل تدوین گزارش‌های تاریخ‌شفاهی
بررسی عنوان و چکیده: این عنوان باید مبتنی بر واژگان تاریخ‌شفاهی باشد؛ به این معنا که عنوان نشان دهد که بررسی در حال انجام یا انجام‌شده به روش تاریخ‌شفاهی است.
فصل اول: کلیات مقدمه طرح مسئله اهداف
فصل دوم: ادبیات پژوهش (سابقه بررسی - پیشینه تحقیق) مقدمه مطالعه‌های داخلی مطالعه‌های خارجی نقد و ارزیابی
فصل سوم: ادبیات نظری - مفهومی (مروری بر نظریه‌های مرتبط) مقدمه مروری بر نظریه‌های مرتبط (تنها بر نظریه‌های مرتبط تمرکز شود). گزینش یک رویکرد نظری یا یک رویکرد نظری تلفیقی به‌عنوان راهنمای احتمالی (تلفیق باید مبتنی بر منطق همگرایی باشد). انطباق رویکرد با مسئله یا پدیده مورد بررسی: در این بخش باید به توجیه منطقی ارتباط نظری اشاره شده و اشارات نظری عمده آن رویکرد مطرح شود.
فصل چهارم: میدان یا بستر مطالعه

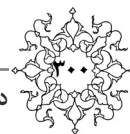
جدول ۱: مراحل تدوین گزارش‌های تاریخ شفاهی	
	فصل پنجم: روش‌شناسی (روش تحقیق) مقدمه نوع روش تحقیق شیوه نمونه‌گیری و نوع خاص آن فنون گردآوری داده‌ها رویه‌های تحلیل داده‌ها سؤال‌های عمده اعتبار سنجی
	فصل ششم: یافته‌های تحقیق مقدمه یافته‌های عمده
	فصل هفتم: نتیجه‌گیری و نظریه‌پردازی مقدمه تحلیل و تفسیر نتایج الگوها و نظریه‌های کیفی بحث نظری: بازگرداندن یافته‌ها به درون رویکرد نظری مورد استفاده و نقد و بررسی آن سهم در توسعه معرفت پیشنهادها برای مطالعه بیشتر ضوابط و پیوست‌ها منابع و مأخذ

تاریخ‌نگاری تاریخ شفاهی

«در تاریخ‌نگاری شفاهی، دیواری بین گذشته و آینده کشیده نمی‌شود، بلکه آن پلی خواهد بود که تاریخ گذشته را به آینده متصل می‌کند»

قبل از شروع هر پژوهشی به شیوه تاریخ‌نگاری شفاهی، باید مدت زیادی را صرف تحقیق در مورد موضوع مورد نظر انجام داد و خود را برای مصاحبه آماده کرد. بهتر است قبل از آغاز مصاحبه، منابع مکتوب که با موضوع کار مرتبط است را با دقت بخوانیم و بررسی کنیم. این تحقیق و بررسی قبل از مصاحبه کیفیت سؤالات را بالا برده و به مصاحبه‌گر کمک می‌کند تا قضاوت‌های مصاحبه‌شونده را که در جریان مصاحبه وارد می‌شوند، به راحتی تشخیص دهد.

در تاریخ‌نگاری شفاهی به سه عامل مهم باید دقت نظر داشت، مصاحبه، استانداردهای پژوهشی و روش کار. رعایت اصول علمی و خاص در مصاحبه و روند آن، از مهم‌ترین بخش‌های مرتبط با تاریخ‌نگاری شفاهی است، اما استانداردهای پژوهشی را باید در کارهای مورخان شفاهی در نظر

گرفت. آنان تمام منابع را باید بررسی نمایند، مستندات را جمع آوری و شواهد را بسنجند. متن پیاده شده مصاحبه‌ها و تحلیل محتوای آن‌ها به‌همراه یادداشت‌های شخصی، عکس‌ها و خاطرات، الزاماتی را طلب می‌نماید که به آن اشاره می‌شود.

تحلیل روایت

در تاریخ‌نگاری شفاهی تحلیل روایت بسیار اهمیت دارد. «تمام طبقات اجتماعی و گروه‌های انسانی روایتی خاص خود از واقعیت دارند» (czarniawska, 2004). روایت‌ها «آینه‌های فرهنگ و عقاید هر دوره‌اند» (corbetta, 2003).

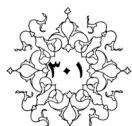
روایت از سه جزء تشکیل شده است؛ جزء اول عبارت است از گاه‌شماری و ثبت وقایع یا رویدادها به ترتیب زمان وقوع آن‌ها، بدون هیچ تفسیری. قسمت دوم، بازنمایی است که با استناد به اصل واقعه، بدون به هم ریختن حادثه، وقایع به‌طور صادقانه مطرح می‌شود. قسمت سوم، طرح و موضوع اصلی روایت است. درک حوادث گزارش شده، تنها با وجود طرح و نقشه کلی روایت امکان‌پذیر است و چنانچه روایتی فاقد طرح قوی باشد، فهم وقایع و مرتبط ساختن رویدادها به یکدیگر کار مشکلی است (czarniawska, 2004). در روش تحلیل روایت از متن مصاحبه و مطالعه روایات موجود استفاده می‌شود. در این روش، از افرادی که در بحران یا شرایط ویژه دیگری قرار گرفته‌اند، می‌خواهیم که آن شرایط را بیان کنند.

در تاریخ‌نگاری شفاهی مصاحبه به‌عنوان ابزار کار است، بدین ترتیب نخست مصاحبه‌گر روایتی را متناسب با فضای مصاحبه آغاز می‌کند و با این کار افکار و احساسات مصاحبه‌شونده را درگیر ماجرا می‌کند تا مصاحبه‌شونده به سمت بیان روایت خود هدایت شود. به بیانی، مصاحبه موقعیتی است که در آن فعل و انفعالاتی به‌شکل روایت رخ می‌دهد و می‌تواند خاستگاه روایت باشد. از تحلیل روایت به‌عنوان روشی کیفی در تاریخ‌نگاری شفاهی می‌توان استفاده کرد.

تحلیل محتوا

تحلیل روایت و محتوا در عمق‌بخشیدن به تاریخ‌نگاری تاریخ‌شفاهی بسیار مؤثر است. تحلیل محتوا به دو صورت کمی و کیفی انجام می‌شود. تحلیل کیفی محتوا را تحلیل قوم‌نگارانه محتوا^۱ نیز خوانده‌اند و چنان‌که از یک تحقیق کیفی تاریخ‌شفاهی انتظار می‌رود، برای فهم معناهای مبادله‌شده به‌کار می‌رود. روش تحلیل محتوا نیز به تبع این کاربرد عبارت است از رفت‌وآمد توأم با تأمل میان تشکیل مفاهیم نمونه‌گیری، جمع‌آوری داده‌ها، رمزگذاری آن‌ها، تحلیل و سرانجام تفسیر داده‌ها. تحلیل کیفی محتوا یک کشف مدام^۲ است که از رهگذر مقایسه مداوم میان موقعیت‌ها، محیط‌ها، سبک‌ها، تصاویر، معانی و تفاوت‌های ظریف معانی با هم؛ حاصل می‌شود (Altheide, 1987).

1. ethnographic content analysis.
2. constant discovery.

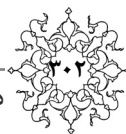

در تاریخ شفاهی از نمونه‌گیری گرفته تا جمع‌آوری داده‌ها و تشکیل مفاهیم و رمزگذاری آن‌ها، تحلیل و تفسیر داده‌های حاصل از مصاحبه انجام می‌شود و مورخ تاریخ شفاهی را در این راه قرار می‌دهد تا به‌جای تمرکز بر واژه‌ها، به «قالب‌ها» توجه نماید. قالب عبارت است از نحوه سازماندهی فضا (در رسانه‌های چاپی و صفحات وب) یا زمان (رادیو و تلویزیون) و نیز سبک ارائه مطلب. باید دید که رسانه، محتوا را در چه بسته‌بندی ارائه می‌کند و از این راه چه تفسیرهایی در مخاطبان برمی‌انگیزد. به‌عنوان مثال پخش تاریخ شفاهی و مصاحبه زنان زندانی سیاسی دوران محمدرضا شاه در رسانه در ایام خاص (مراسم ویژه دهه فجر) تأثیرگذار خواهد بود یا در طول سال در شبکه زنان و برنامه‌های ویژه توانمندسازی آنان در عرصه‌های اجتماعی؟

مراحل تحقیق کیفی محتوا

۱. بایستی مسئله‌ای که باید بررسی شود را مشخص کرد؛
۲. مطالعه منابع مرتبط با موضوع در سایت‌ها، روزنامه‌ها و برنامه‌های تلویزیونی؛
۳. آشنایی با قالب‌های ارائه مطالب در تعداد محدودی از اسناد که باید تحلیل کیفی شوند؛
۴. مفهوم‌پردازی که این مرحله، مهم‌ترین مرحله تحلیل محتواست. نخست با توجه به پرسش‌های تحقیق و برای هدایت جمع‌آوری داده‌ها، مقوله‌هایی فهرست می‌شوند و با توجه به زمینه نظری، ملاک‌هایی برای تعریف آن مقوله‌ها وضع می‌گردند؛
۵. تنظیم شیوه‌نامه جمع‌آوری داده‌ها که بایستی به چه جنبه‌هایی از متن مصاحبه تاریخ شفاهی توجه کرد و اهمیت دارد؛
۶. جمع‌آوری داده‌ها و بازبینی آن‌ها، پس از ۵۰ درصد کار انجام گرفته که فرایند آن تا پایان تحقیق ادامه داشته باشد. مفاهیم و مقوله‌هایی که بر پایه استقراء از داده‌ها شکل می‌گیرند، دائماً با داده‌های جدید محک زده و اصلاح و تکمیل می‌شوند تا سرانجام مفاهیمی سازگار با همه داده‌ها پدید آیند. مفهوم پایایی^۱ در تحلیل کیفی محتوا، همین سازگاری است. به‌عنوان مثال بررسی شرایط روحی و روانی زنان زندانی سیاسی در زندان و مقایسه توانمندی‌های آنان (تسلط بر زبان‌های خارجی متفاوت، مهارت‌های عملی مانند گلسازی و کارهای دستی و توانایی حافظه آنان در زمینه حفظ آیات قرآن کریم و تلاوت آن) در مقابله با فشارها و استرس‌های داخل زندان و گذراندن دوره محکومیت، مقوله «توانمندی‌های زنان و زندان» را در بهره‌گیری از مطالعه تاریخ شفاهی زنان سیاسی و زندانی برای مورخ تاریخ شفاهی روشن می‌نماید؛
۷. این مفاهیم و مقولات، سنگ بنای تفسیر مورخ از پدیده و به عبارت دیگر، ابعاد گوناگون تفسیر او را شکل می‌دهند (رفیعی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۲ و ۱۷۳).

1. reliability.

تحلیل مکالمه

در تحلیل مکالمه^۱ به مطالعه گفت‌وگو و تعامل پرداخته می‌شود و به وسیله آن، فهم بین‌ذهنیتی ایجاد و حفظ می‌شود. در مصاحبه تاریخ‌شفاهی تحلیل مکالمه در آخر مصاحبه‌ها قابل استفاده است. هدف از تحلیل مکالمه، یافتن اصول و رویه‌های تولیدی - از منظر روش‌شناسی مردمی - است که مشارکت‌کنندگان در تاریخ‌شفاهی در هنگام مصاحبه بازتولید می‌نمایند و ساختار و نظم خاصی را در موقعیت‌های ارتباطی به کار می‌گیرند. بنابراین، هدف کشف «ماشینی» است که موتور محرکه آن مردم است. از این نظر، با ذکر وقایعی که در آن شرکت داشتند، خود را در قالب مکالمه و گفت‌وگو نشان می‌دهند. با جست‌وجوی دانش مشارکت‌کنندگان درباره رویدادهای زندگی روزمره، تحلیل مکالمه در تلاش است کشف کند که چه‌طور ابعاد خاصی از مکالمه از طرف خود گویندگان درک می‌شود.

در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ م. روش تحلیل مکالمه توسط هاروی ساک بسط پیدا کرد. در امتداد با پیدایش این روش، دو تحول مهم نیز به وقوع پیوست، نخست، مدل گوینده - شنونده نوآم چامسکی (زبان‌شناس برجسته) و علاقه به زبان مستند و دوم، بررسی کنش‌های گفتاری، تحلیل محتوا و نظریه عمل گفتار است. یکی از مهم‌ترین مبانی نظری این تحلیل آن است که «تحلیل مکالمه به تحلیل متون گفتاری در موقعیت‌های طبیعی توجه دارد، نه در محیط آزمایشگاهی. در این روش، متن مانند یک محصول تعاملی و نتیجه تفسیرهای متقابل الگوها در یک مکالمه دیده می‌شود» (Wetherell, 2003, p.51).

از آنجا که در تاریخ‌شفاهی مدل گوینده - شنونده و تعامل دوسویه همواره شکل می‌گیرد، تحلیل مکالمه بسیار اهمیت دارد. زبان رکن اساسی تولید داده‌های شفاهی است و به‌عنوان رابطه یا واسطه جهان اجتماعی بسیار مهم است (Silverman, 2005). سه فرض اساسی روش تحلیل مکالمه را توجه به سازمان ساختاری گفت‌وگو، سازمان زنجیره گفت‌وگو و نیاز برای بسترمندی تجربی تحلیل، عنوان می‌کنند. به پیروی از این فرض‌ها، تحلیل مکالمه به مطالعه تولید و سازمان‌دهی موقعیت‌یافته گفت‌وگو پرداخته و درک «از پایین به بالا»^۲، چگونگی تأثیر بستر بر تولید واقعیت از سوی مشارکت‌کنندگان یا «گفت‌وگو - در - تعامل»^۳ را مدنظر قرار می‌دهد (Wetherell, 2003, p.52).

روش‌شناسی تحلیل مکالمه در تاریخ‌شفاهی

1. Conversation Analysis.
2. Up-Bottom.
3. Talk- In- Interzction.

در روش تحلیل مکالمه داده‌های مصاحبه در تاریخ‌شفاهی، بر داده‌های متنی - گفت‌وگویی - تأکید می‌شود و مراحل زیر پیشنهاد می‌گردد:

- تعیین متن مکالمه: متن مکالمه یا گفت‌وگو را انتخاب کنید. این متن می‌تواند از یک

- گفت‌وگوی تلفنی تا یک متن گفت‌وگویی موجود در یک زمان متفاوت باشد.
- تعیین واحد مطالعه: مانند تحلیل موضوعی، روایتی و نظایر آن، واحد تحلیل را مشخص کنید. واحد مذکور می‌تواند کلمه، جمله، پاراگراف یا زنجیره گفت‌وگو باشد.
  - شناسایی منطق حاکم بر گفت‌وگو: زنجیره گفت‌وگو، آغاز و اتمام مکالمه و دیگر ابعاد خاص مکالمه را مدنظر قرار دهید.
  - تحلیل و تفسیر نهائی: ارتباط بین ابعاد و محتواهای متن مکالمه را تحلیل و تفسیر کنید. در تحلیل مکالمه به نکات مهم زیر هم باید توجه کرد:
    - متن مکالمه در برگیرنده چه معنا، مفاهیم و اهدافی است؟
    - از کجا آغاز و به کجا ختم شده است؟
    - چه داده‌هایی بین دو کنشگر رد و بدل شده است؟
    - زنجیره تعاملی و گفتاری مکالمه چیست؟

منابع:

- توکلی، فائزه (زیرچاپ). مبانی نظری و عملی تاریخ شفاهی. تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- رفیعی، حسن (۱۳۸۷). روش تحقیق کیفی. تهران: نشر دانژه.
- Altheide D.L (1987). *Ethnographic content analysis, Qualitative sociology*.
- Corbetta, p (2003). *social Research: theory, Methods, and Techniques*. London: sage.
- Czarniawska, B (2004). *Narratives in social science Research*. London: sage.
- Silverman, D (2005). *Doing Qualitative Research*. London: Sage Publication.
- Wetherell, M & et al (2003). *Discourse As Data*. London: Sage Publications Ltd.

